

Osmanlı Aidiyetleri ve Türk Kimliği: 14-17. Yüzyıllarda ve Yakın Geçmişte Bir Gezinti

Salih Özbaran

İstanbul, Tarihçi Kitapevi, 2023, 176 sayfa, ISBN 978-975-2466-53-1.

Deniz ARICI*

Değerlendirmesini yaptığımız eserin yazarı Salih Özbaran, 1940 yılında Manisa, Turgutlu'da doğmuştur. 1963'te İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun olduktan sonra Londra Üniversitesinde Tarih Dalında doktorasını yapmıştır. Özbaran; İstanbul, Ege, Dokuz Eylül ve Cambridge Üniversitelerinde dersler vermiştir. Osmanlı'nın güneyde yayılması, tarih öğretiminin problemleri ve tarih yazıcılığı, ana ilgi alanlarıdır. Çok sayıda makalesi bulunmakla birlikte başlıca kitapları şunlardır: *The Ottoman Response to European Expansion* (1994); *Tarih, Tarihçi ve Toplum* (1997); *Yemen'den Basra'ya: Osmanlı Sınırı* (2004); *Bir Osmanlı Kimliği* (2004); *Osmanlı'yı Özlemek ya da Tarih Tasarlamak* (2007); *Ottoman Expansion Towards the Indian Ocean in the 16th Century* (2009); *Tarihçilik Zor Zanaat* (2015); *Portekizli Seyyahlar* (2017); *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı* (2019); *Tarihçi ve Doğa* (2021).

Salih Özbaran, kimlik konusunun son zamanlarda ve günümüzde sıklıkla dile getirilen, gereklisiz hatırlatmalarla devreye sokulan ve özellikle de politik ve medyatik ortamlarda kullanılan bir konu olduğunu, kimlik tanımına çeşitlilik arandığını, bazen de yağmalandığını ifade ederek kitabını; dalgalandırılmış bir konu olan kimlik üzerine hazırlanmış, *yeniden bir giriş* ile mahiyetini aşmayan tanımlamaları içermek niyetiyle derlediğini ifade etmiştir. Kimlik konusunda, bilimsellikle ve tarihçilikle bağdaşmayan, basın ve iletişimde yer almış olan hamasi sözlerin tarihçilikle bağdaşmadığını belirterek, her şeyden önce tarihi iktidar sevdası için

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, denizarici0@gmail.com

kullanma heveslerini taşıyanların karşısında, bilimsel temellere dayalı yaklaşımları dile getirmiştir.

Yazar, kitabının bir başka amacını şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Özellikle akademik ciddiyetin en çok darbe yediği, Türkiye Cumhuriyeti'nin kazandırdığı çağdaş uygarlığa ulaşma çabaları konusunda 21. yüzyılın ilk çeyreğinde yoğunlaşan oç alma hirsına kapılanlara karşı -yaşamlarını sürdüren ve ebediyete intikal etmiş- kimi tarihçi ve sosyal bilimcilerin emeklerini de dile getirmek.”

Salih Özbaran'ın *Osmanlı Aidiyetleri ve Türk Kimliği* kitabı, bir giriş ve 7 bölümden oluşmaktadır. Yazar öncelikle, aidiyet ve kimlik konusunu, oldukça önemli ve nazik bir konu olarak görmektedir. Giriş bölümünde (s. 15-41) kimlik üstüne önemli akademisyenlerin çalışmalarından kesitler alarak, kimliği tanımlamaya çalışılıp bazı değerlendirmeler yapmış; aynı zamanda böyle önemli ve nazik bir konuda, siyasetçilerin ve çevrelerinin, özellikle iktidardakilerin topluma yön vermek istediklerinde kimliği bilimsellikten uzak şekilde işlediklerini, tarihçiliği bir orta malı olarak kullananların ve politik iştahlarını sürdürmek isteyenlerin bu bilgi dalının tahrifatından hiç çekinmediklerini eleştirmiştir.

Türk'ün Osmanlı için ne ifade ettiğine ilişkin, İlber Ortaylı, Sina Akşin, Metin Kunt, Bernard Lewis, Mustafa Akdağ, Zeki Velidi Togan, Faruk Sümer, Halil İncalcık gibi tarihçilerin görüşlerini yansıttıktan sonra yazar, kendi yaklaşımını ifade ederek, birçok sıfatlarla yüceleştirilen Osmanlı'yı nasıl tanımlayacağımız sorusuna ve karşılaşılabilecek zorluklar olduğuna dikkat çekerek, tarihçilerin konuya nasıl yaklaşması gerektiğini ve kendi istatistiğini ifade etmiştir. Yazar, *Türkiyelilik* üstüne de E. Fuat Keyman'ın ve Şükrü Hanioglu'nun yazılarından alıntılarda bir değerlendirme ve eleştiri yaptıktan sonra Türkiyeli kelimesine bakış açısını belirtip, *Türk*'ün kimlik tanımını yaparak giriş bölümünü sonlandırmıştır.

Birinci bölümde (s. 42-51) yazar, tarihin tanımı, işlevi, doğası ve öğretimi konuları üstüne deneyimlerine dayanarak yazdığı, kitaplarında vardığı sonuçlardan örnekler vererek, içinde bulunduğumuz zamana; tarihçilik, onun işlevi ve kullanılması bağlamında nelerin miras kaldığına ilişkin düşüncelerini özetlemiştir.

İkinci bölümde (s. 52-64) yazar, tenkit edip bir kenara bırakmamız gereken bazı bakış açılarından ve izini bırakmamız gereken ilkelerden bahsederek, evrensel ölçütler çerçevesinde, bilimin ve etiğin yol göstericiliğinde çalışmalar yapmamız gerektiği üzerinde durarak bu konuda önemli vurgulamalar yapmıştır. Yine bilim dışına çıkmadan, kimliğimizi ararken, ulaştığımız uygarlık düzeyini gözden geçirmemizi tavsiye etmiştir ve bu çerçevede Şerafettin Turan, Carter Findley, İsenbike Togan, Taner Timur, Bülent Tanör, Nuri Bilgin gibi akademisyenlerden bilgi kümeleri vererek onların kimlik arayışları konusundaki çalışmalarından bahsetmiştir.

“Osmanlı İmparatorluğu ve İslam” başlıklı üçüncü bölümde (s. 65-87) yazar, Ahmet Yaşar Ocak'ı konuşturup onun konu ile ilgili çalışmalarını ele alarak değerlendirmiştir. Yazar, Ocak'ın “Osmanlı tarihçiliği bugüne kadar imparatorluğun tarihine dair pek çok mesele üzerine uğraşmakla beraber onun İslam'la ilişkisi konusuna dokunmamıştır ve Osmanlı tarihçileri,

imparatorluk bağlamında bu mühim konuyu tasavvuf, İslam hukuku ve medrese tarihçilerine bırakmıştır” ifadesinden tarihçiliğimizdeki önemli iki eksiği hatırlatarak, yurt içindeki ve yurt dışındaki çalışmaların yetersizliğine değinip, Osmanlı tarih yazıcılığının devasa sorunsalı olarak nitelendirilen bu mühim konuda tartışma ortamının yaratılmadığını açığa vurmuştur. Yazar, Ocak’ın Osmanlı kimliği, devlet ve siyasallaşmış İslam, medrese ve ulema, halk İslam’ı ve Osmanlı’da içki, afyon, zina, homoerotizm gibi konularda yazdıklarını masaya yatırarak, sorgulanması eksik kalmış bir konunun, teolojik bir bağlılığa kapılmadan bir tarihçi tarafından nasıl işlenebileceğine işaret etmiştir.

Dördüncü bölümde (s. 88-102), Rum/Rumi kelimesinin tanımındaki çelişkiler, kelimenin tarihçilerimiz tarafından dahi otomatige bağlanarak alışkanlık hâline getirdikleri yanlış kullanımlar ifade edilerek, konu ile ilgili bilimsel çalışmalar verilir, *Rum* sözcüğünün tarihimizde ne ifade ettiği ve *Rum* coğrafyasının niteliği ortaya konulmuştur. Bölüm, Cemal Kafadar’ın tarihçiliğimiz adına bir temennisiyle de sonlandırılmıştır.

Beşinci bölümde (s. 103-123), “*Türk kimdi, Türkiye neresiydi?*” sorularına Avrupalıların gözünden bakarak cevaplar verip, Türk imgesinin İspanya’da, Portekiz’de, Fransa’da, Almanya’da ve İngiltere’de ne ifade ettiği ele alınarak Batı dünyasındaki Türk imajı (Türklerle karşı ortak ön yargıları), Türklerle Avrupalıların etkileşim kurdukları tarihsel süreç içerisinde değerlendirilip okuyucuya sunulmuştur.

Altıncı bölümde (s. 124-133) yazar, “*Osmanlıca nedir, kim öğrenir, kim öğretir?*” çerçevesinde, Osmanlıcanın tartışma konusu olduğu, liselerde öğretilmesini amaçlayan politik kararı ve *mezar taşı okuyamayan nesiller* yaklaşımını, Osmanlıca’yı özümsemiş biri olarak akademik bağlamda değerlendirmiştir. Bölüm sonunda ise bir tarihçi tavsiyesi olarak, öğrenciye yansıtılması gereken tarih bilgisinin ilkelerini vermiştir.

“Atatürk, Tarih ve Türk Tarih Kurumu” başlıklı 7. bölümde (s. 134-163) yazar, tarihi yıllardır kendi çıkarları uğruna oyuncak yapanlara karşı, 82 yaşında, bu mesleğe sahip çıkma misyonu üstlenerek; “Atatürk ve Türk Kimliği”, “19 Mayıs’ta Tarih”, “Tarihte 19 Mayıs”, “10 Kasım’da Konumuz Osmanlı”, “Gelelim Ayasofya’ya” başlıkları altında, yılların bilgi birikimi ile kimlik konusunun tekrar tekrar altını çizip, tarihe nasıl yaklaşmamız gerektiği, akademisyen tarihçinin tarih bilinci, Atatürk’ün cumhuriyetin inşa sürecinde yarattığı üst kimliğin özü, Atatürk ve cumhuriyet değerlerine karşı saldırılar, tarihçiliğin ciddiyeti, tarihteki yapay bölünmelere karşı olması gereken bakış açısı gibi konular, yazarın tarihçi perspektifinden, adı geçen başlıklardaki konuların içine serpiştirilip değerlendirilmiştir. Ayrıca medyatik arenada ve iktidar koltuğunda oturanlarca, akademik süzgeçten geçmiş tarih bilgisinin yok sayıldığı bir dönemin yaşatıldığı ifade edilip eleştirilmiş, akademik disiplin içinde çalışan tarihçi ile tarihi kendi çıkarları için kullanmak isteyenler arasındaki yaklaşım farkına da değinilmiştir. Yazarın bu bölümde ele aldığı son konu başlığı “Atatürk ve Türk Tarih Kurumu (Tarihte Söndürülmüş Bir Işık)” olup, bu

başlık altında Türk Tarih Kurumunun kuruluşundaki amaç ortaya konulmuş ve günümüzdeki durumu değerlendirilmiştir. Özellikle kurumun 1980’li yıllarından ve sonrasındaki kısırlığından, bürokratik bir kuruluş durumuna getirilmesinden bahsedilmiştir.

Sonuç bölümünde (s. 165-169) yazar, Cemal Kafadar’ın kimlik üzerine vurgulamalarından ve Nuri Bilgin’in *Kimlik İnşası* kitabından bahsetmektedir. Türk toplumu denilince anlamamız gereken tanımı ve Türkçe ile ilgili şu sözleri de dile getirmiştir:

“‘Türk halkı’ veya ‘Türk toplumu’ tanımlamaları, -artık bilinmektedir ki- kesif bir Türk ırkını değil, tarihin yoğurduğu duygu ve gelenekte ortak olmuş, aynı uyruğu paylaşan, aynı vatanda yaşayan topluluğu ifade etmektedir ve içinde bulundurduğu Kürt, Rum, Çerkez, Arnavut, Boşnak vb. ırk çeşitliliklerini ve dini inanışlarda ortaya çıkan farklılıkları da kucaklamaktadır. Ve Türkçe, yüzyıllardır tarihe damga vurmuş yapılanmaların ortaklıklarına, sürekliliklerine ve anlamlandırılmalarına tanık olmuştur. Onun felsefi ve bilimsel yetersizliğini dile getirenler haksızlık etmektedirler. Biraz tarih okuyarak ve ön yargısız olmaya çaba göstererek bu evrensel ve güzel dilin Cumhuriyet sürecinde gösterdiği gelişmelere sırt çevirmek tam bir cehalet göstergesidir; bilgisizliktir ve gafilliktir.”

Yazar, kitabını, belirlediği amacın kapsamından çıkarmadan, bilimsel temellere dayalı yaklaşımlar çerçevesinde tamamlamıştır. Böylelikle kimlik gibi önemli bir konuda akademik bilgilerden oldukça uzak, gelişigüzel söylemlere karşı, akademik çalışmalarını bir araya getirip harmanlayarak Türk kimliği tanımına bilimsel cevaplar verilip alana önemli bir katkı sağlanmıştır. Kitap, dili ve anlatımı bakımından hem akademik çevrelerce basit kalmayacak hem de halk tarafından anlaşılabilir ölçüde kaleme alınmıştır. Üslup bakımından hedef kitleye uygundur. Yazar, yılların verdiği tecrübe ve ustalıkla dili etkili ölçüde kullanarak, verilmek istenen ana fikri okuyucuya oldukça güzel bir şekilde sunmuştur. Kitap, konu ile ilgili yeni bir akademik araştırmadan ziyade bu konuda daha önce yapılan bazı önemli çalışmaların ışığında, yazarın da bilgi ve tecrübesiyle yeni bilgiler aktarmasıyla oluşturulmuştur.